

Et håndskrifts uransagelige vandringer

af Erland Kolding Nielsen,
Direktør, Det Kongelige Bibliotek

Velkomsttale¹ ved 15. Juni Fondens overrækkelse af manuskriptet til eventyret om *De Vises Steen*.

På Det Kongelige Biblioteks vegne er det mig en ganske særlig fornøjelse at kunne takke *15. Juni Fonden* ved denne usædvanlige begivenhed, hvor fonden, der er forholdsvis ny i det danske fondslandskab, overrækker Danmarks Nationalbibliotek det manuskript, der i de seneste 12 år har været anset for at være det sidste større H.C. Andersen-manuskript, der endnu er i privat eje.

At Det Kongelige Bibliotek i dag erhverver dette manuskript, rummer nemlig i sig selv elementer af eventyrlig art, både m.h.t. dramatik og spænding, nærmest i lighed med, hvad der kan opleves i mange af Andersens egne eventyr. Derfor skal der – efter forhåndsftale med donator – her berettes udførligt om hele denne erhvervelseshistorie, både den del, fonden var med i og den del, jeg som chef for Det Kongelige Bibliotek og som formand for Statens Kulturværdiudvalg har været involveret i. Der er ligeledes, som i mange af Andersens eventyr, en klar morale.

Eventyret ”De Vises Steen” er i udkast skrevet i september 1858 på

Basnæs Herregård og trykt allerede i omarbejdet form i december samme år i *Folkekalender for Danmark 1859*, som mange af H.C. Andersens eventyr blev trykt i i første gang og derefter optaget i Andersens *Nye Eventyr og Historier* (2. rk. 1. samling) 1861. I den store udgave *ANDERSEN* udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab findes det i bind to af *Eventyr og Historier* fra 2003.

Om tilblivelsen skriver H.C. Andersen i et brev til Henriette Scavenius af 2. december 1858, udgivet af Kirsten Dreyer i den fine brevudgave *H.C. Andersen og Basnæs*: ”Jeg har skrevet, eller rettere gennemarbejdet, det Eventyr jeg begyndte paa da jeg var paa Basnæs, Eventyret om ”De fem Sandser”, det er blevet til noget, har faaet aandelig Kjød og Blod; Professor Rasmus Nielsen [professor i filosofi ved Københavns Universitet 1841-83], som forleden hørte det, erklærede samme for det betydeligste og *bedste* af alle mine Eventyr, det kaldes nu ”De Vises Steen”, bliver optaget i Folkekalenderen, den jeg haaber at bringe med, i ethvert Tilfælde har jeg da Manuskriptet. For *Hartmann* har jeg nu omskrevet *Operaen Rannen* som han paany gennemkomponerer med Recitativer. Deres Naades Hr Broder, glædede mig i gaar med et Besøg, i Dag har jeg lovet at læse ”De Vises Steen” for ham!

Eventyrmanuskriptet er på 13 sider og skrevet på blåt papir.² Det indeholder som de fleste H.C. Andersen-manuskripter en del rettelsel. Der eksisterer kun denne ene

Denne og de øvrige tegninger i artiklen er tegneren og maleren Vilhelm Pedersens illustrationer til eventyret De Vises Steen. At Vilhelm Pedersen (1820-1859) fik en plads i dansk kunsthistorie, skyldes, at han fra 1847 og til sin død leverede tegninger som illustrationer til H.C. Andersens Eventyr. Han tegnede til de årlige bidrag af H.C. Andersen i årgangene 1853-59 af Dansk Folkekalender. Tegningerne blev omsat til træsnit og anvendt i tyske og danske udgaver.

manuskriptversion af eventyret, og det har ikke været brugt af udgiverne af de senere trykte udgaver, herunder de kritiske, vel simpelthen fordi man ikke vidste, hvor det befandt sig, eller om det overhovedet eksisterede. I katalogteksten fra det første auktionssalg i 1999 anførtes, at ”manuskriptet adskiller sig på flere punkter fra den trykte udgave”.

Proveniensen er iflg. katalogindførsel nr. 196 i Bruun Rasmussens *International Auction 815* november-december 2010, hvor det d. 30. november for 2. gang kom under hammeren, familien Swane, idet H.C. Andersen på sin rejse rundt i Jylland i sommeren 1859 besøgte præsten Jørgen Swane og hans familie i Hjerminde Præstegård i august. Manuskriptet dukkede første gang op i foråret 1999, hvor det d. 14. april blev

solgt på Bruun Rasmussens *Auktion nr. 662* (kat.nr. 698) for kr. 520.000, d.v.s. mere end det dobbelte af vurderingen på kr. 250.000, og betydeligt over, hvad Det Kongelige Bibliotek dengang var i stand til at byde. Dermed blev det det dyreste H.C. Andersen-manuskript solgt nogensinde på auktion.

Manuskriptet havde i mange år tilhørt H.C. Andersen-samleren Rigmor Høeg. Hendes samling var meget betydelig, og såvel den amerikansk antikvarboghandler Justin G. Schiller som en dansk Andersen-samler³ havde fundet frem til hende og hendes samling. Den danske samler havde kendt til fru Høegs samling i en hel del år.⁴ Begge havde ønske om at erhverve dele af hendes samling, men ejeren ville kun sælge samlingen som en helhed til en pris af fire millioner kroner. Den danske samler indgik derfor en aftale med en dansk antikvarboghandler, som skulle købe samlingen til videresalg imod at lade samleren frakøbe enkelte bøger af særlig interesse for denne. Samleren oplyste derefter ejerens identitet, men fik ikke sin lovede andel af samlingen. Denne var imidlertid nu i fri handel og dele af den, bl.a. en række dedikationseksemplarer, erhvervedes senere af H.C. Andersen Museet i Odense. Og så begyndte en længere kæde af spekulationsforretninger med manuskript til eventyret om ”De Vises Steen”.

Det skal til sammenligning oplyses, at i 1998 var et andet H.C. Andersen-manuskript, nemlig det til skuespillet *Hyldeboer* fra 1851, dukket op ligeledes hos Bruun

Rasmussen.⁵ Det var på 28 blade, altså noget større end eventyrmanuskriptet, og det anføres i Statens Kulturværdiudvalgs årsberetning for 1998, at det ”vistnok [var] det sidste større H.C. Andersen-manuskript i privat eje.”⁶ På auktionen købtes manuskriptet af den samme danske antikvarboghandler, som gik ind i handlen med Rigmor Høegs samling. Efterfølgende videresolgte han det til Justin G. Schiller, den amerikanske samler, der tidligere havde opdaget Rigmor Høegs samling. Med baggrund i manuskriptets proveniens og betydning afslog Kulturværdiudvalget imidlertid en ansøgning om udførselstilladelse og overtog efterfølgende manuskriptet, der blev overdraget til Det Kongelige Bibliotek. Hammerslagsprisen – og dermed Kulturværdiudvalgets lovbestemte overtagelsespris – var dengang 260.000 kr., og det erhvervedes med støtte fra Carlsbergfondet.⁷

Manuskriptet til ”De Vise Steen”, som kom under hammeren mindre end et år efter *Hyldeboer* – og formentlig påvirket af dets salgspris, som gik pressen rundt – blev altså solgt til næsten den dobbelte pris, en imponerende stigning, som imidlertid ikke skulle slutte der. I Kulturværdiudvalgets årsberetning anføres det, at det blev solgt til en dansk samler, hvilket i nogen grad er en eufemisme, da Kulturværdiudvalget kort tid efter af den samme antikvarboghandler, som havde købt det forrige manuskript, blev ansøgt om en udførselstilladelse på grundlag af et tilbud fra New York, der lå meget højere. I tæt samråd med Det danske Sprog- og Litteraturselskabs daværende direktør, lit-

teraturvidenskabsmanden Iver Kjær og efter kontakt til Carlsbergfondet, fandt Kulturværdiudvalget, at prisen både var urimelig og urealistisk, og bevilgede udførselstilladelsen ud fra en antagelse af, at der blev spekuleret i sagen! Tableau! Det viste sig at være rigtigt, for det gik ikke ud af landet.

I 2002 hørte Det Kongelige Bibliotek – og offentligheden – at manuskriptet var købt af det private firma Museumsaktieselskabet, bag hvilket stod tre danske ejendomsmatadorer, der ville etablere et kommercielt H.C. Andersen-museum på hjørnet af Rådhuspladsen og Strøget, hvori dette manuskript som det – antaget – sidste i privateje skulle være hovedattraktionen. Det skete, men ”H.C. Andersen-Eventyrhuset”, som det hed, er som bekendt lukket igen. Prisen var angiveligt omkring eller over 1 mio. kr., hvilket betegnede en prisstigning fra 5-10.000 kr. pr. H.C. Andersen-side til over 75.000 kr. eller 750 % bare i forfatterens cheftid. Men salget skete angiveligt i private ”samlerkredse”.

Hvad der siden er sket, ved ikke mange bortset fra undertegnede, og sløret skal i dag løftes for det, idet jeg dog ikke har lavet optegnelser af forløbet, men bygger på min mere eller mindre præcise hukommelse. Men i de forløbne år er jeg – enten som formand for Kulturværdiudvalget eller chef for Det Kongelige Bibliotek – blevet ringet op og har fået tilbud om at købe dette manuskript. Prisen var nu to, senere tre mio. kr., som det angiveligt var solgt videre til, altså nu en stigning til kr. 230.000 pr. side. Jeg kan huske, at jeg sagde, at mit tilbud startede på omkring 600.000 kr., altså noget over sidste salgspris på en offentlig auktion. Jeg mener også at have sagt, at jeg anså to, for slet ikke at sige tre mio. kr. for en helt

urealistisk markedspris både i Danmark og i udlandet.

Igennem længere tid hørte jeg ikke noget til sagen. Men i november 2010 dukkede manuskriptet op som kat. nr. 196 på Bruun Rasmussens *Kunstauktion 815*. Vurderingsprisen havde nu nået nye højder, nemlig 2.5 – 3.5 mio. kr. eller en stigning fra lidt over 9.000 kr. pr. side for *Hyldeemoer*-manuskriptet til 192.000-269.000 pr. side eller – hvis det havde opnået denne pris – på næsten 3.000 % på 12 år. I en stor promoveringsartikel i dagbladet *Politiken* d. 27. november med titlen ”Skal det sidste H.C. Andersen-eventyr ud af landet?” spekuleredes der over flere ting, bl.a. over, om det ville blive solgt til udlandet.

Adskillige undrede sig over,

at hverken Det Kongelige Bibliotek eller Kulturværdiudvalget var citeret i artiklen. Forklaringen giver på baggrund af det her berettede sig selv. Ejerkredsen omkring manuskriptet vidste formentlig, at jeg havde kendskab til sagen og kunne derfor frygte, at jeg ville sige, at manuskriptet var og havde været genstand for årelang spekulation, at jeg ikke troede på, at markedsprisen bare var den halve af den højeste vurdering, at ingen af de to offentlige institutioner, der var potentielle købere – H.C. Andersen-Museet under Odense Bys Museer eller Det Kongelige Bibliotek – ville byde til en sådan pris, og endelig, at der næppe var en amerikansk køber til manuskriptet.⁹ Og ville jeg faktisk kunne tilføje: Kulturværdiudvalget havde allerede i 1999 givet udførselstilladelse. Som man vil have bemærket, var der ingen antydning af proveniensens i kataloget siden det sidste auktionssalg i 1999, men det kan i dag godt oplyses, at håndskriftet siden blev en substitut for ejendomspekulation, og at finanskrisen nødvendiggjorde realisering af denne investering.

Men naturligvis var det spændende. Et er at have is i maven, som undertegnede nu havde haft i årevis, noget andet den lille orm, der altid gnaver i sådanne sager. Hvad nu, hvis man havde taget fejl, og at det virkelig kunne realiseres til denne vanvittige pris. Var der alligevel en skør rigmand, der kunne tænkes at byde op til dette niveau?

Stor var da min overraskelse, da jeg medio november blev ringet op af en institutionschefkollega, der imidlertid præsenterede sig som nyudpeget medlem af en ny stor fond, stiftet i 2010, og for-

talte, at bestyrelsen havde drøftet sine indsatser og her var enige om, at det var et godt formål for fonden bl.a. at være med til at forhindre, at danske kulturværdier gik ud af landet. Hvad med det H.C. Andersen-manuskript!! Skulle man købe det? På bestyrelsens vegne ville hun gerne søge oplysning om sagen og råd om, hvordan man skulle forholde sig, og man mente jo, at jeg som både formand for Kulturværdiudvalget og chef for Det Kongelige Bibliotek om nogen måtte have kendskab til sagen!?

Jeg var bogstaveligt talt ved at falde ned af stolen – men jeg kunne jo ikke nægte, at det forholdt sig sådan. Jeg redegjorde for hele historien, herunder prisudviklingen, og udtalte meget klart, at prisen var alt for høj, at jeg ikke troede på, at der var købere på det niveau, ej heller fra udlandet. Vurderingen var urealistisk høj, og jeg kunne slet ikke forstå, at Bruun Rasmussen ville lægge navn og anseelse til en sådan. Jeg sagde klart, at hverken H.C. Andersen-Museet i Odense eller Det Kongelige Bibliotek havde mulighed for at byde op til bare en tredjedel af vurderingen. Og jeg ville ikke anbefale, at man under nogen omstændigheder gik højere end til max.

halvanden million, som i sig selv ville være en fin forrentning af investeringen, også selvom man inddrog spekulationsmomentet. Heri ville jeg nok være uenig med investorerne og deres rådgiver i antikvarbranchen. Jeg udtalte, at efter min mening skulle de, der havde lobbet prisen op i den interne ejendomskarusel lide et tab, som både kunne have præventive virkninger og tjene som et skræmmebillede i fremtiden.

I en sådan auktion er der tre faktorer, der konstituerer prisdannelsen ud over vurderingen: 1. Antal bydere, herunder at der skal være mindst to bydere for at sætte auktionen i gang; 2. Ejernes forventninger, herunder krav til mindstepris; 3. Bydernes villighed til at gå op i budkonkurrencen, når priserne stiger og stiger.

Fonden takkede for rådgivning og meddelte, at man så ville byde ud fra mine anbefalinger. Det tegnede til at blive en spændende auktion.

Det Kongelige Bibliotek ved overarkivar Ivan Boserup var naturligvis til stede, og han kunne rapportere, at der var to bydere, en fra salen og en på telefonen. Han kunne ikke identificere den fra salen. Buddene startede på 1 mio. og sprang med 50.000 pr. bud. Sidste bud, som omhyggeligt blev registreret af pressen, var på 1.6 mio. kr., og da den anden byder ikke bød over igen, blev manuskriptet trukket tilbage.

Boserup og jeg konkluderede på dette grundlag, at den byder, der satte auktionen i gang og sluttelig forsøgte sig med 1.6 mio. kr., måtte være ejeren, hvilket jeg ad to forskellige kanaler fik bekræftet kort efter. Jeg fandt også ud

af, at mindsteprisen havde været to mio. kr., hvilket afslørede de urealistisk høje forventninger hos ejeren.

Nogle dage efter fik jeg meddelelse fra 15. Juni Fonden, at den efterfølgende havde købt manuskriptet for 1.55 mio. kr., og at den nu gerne ville drøfte med mig, hvad der skulle ske. For at gøre den side af historien kort: resultatet afslørede d. 10. maj. Det dyreste danske manuskript, der nogensinde er solgt på auktion, doneredes til Det Kongelige Bibliotek.

Et par måneder senere fik jeg den sidste interessante krølle på historien. Ved et møde traf jeg Fondens næstformand, der gav sin interessante version af historien. Det var nemlig ham, der pr. telefon havde budt på Fondens vegne. Det skete fra London, og han fortalte, at der kun gik få minutter, efter at manuskriptet var trukket tilbage, før han blev ringet op af auktionshuset og forespurgt, om han ville vedstå sit sidste bud, så der måske kunne komme en handel ud af det. Det ville han naturligvis.

Jeg skal afslutningsvis sige, at af dette forløb kan uddrages flere moraler. Den vigtigste er, at det igen er bevist, at det ikke kan betale sig at spekulere imod Kulturværdiudvalget, at man skal vide og kan se, at Udvalget faktisk forsøger at forvalte både skatteborgernes midler og den støtte, det mange gange har fået fra danske fonde, på en både rimelig og fornuftig måde, og at det godt kan vurdere, når der indgår irrelevante momenter. Sidst, men ikke mindst, at det er en risikabel affære at

spekulere på denne måde i kulturværdier, hvad enten det er manuskripter, malerier eller andre genstande. Kulturværdiudvalget har efterhånden en ganske betydelig ekspertise, som det også udnytter til gavn for dem, der gerne vil opleve og – som i dette tilfælde – benytte kulturarven i fremtiden.

Men hverken Kulturværdiudvalget eller dets underliggende institutioner kunne i dag løse sin opgave uden den støtte, som fondene, *in casu* 15. Juni Fonden har givet. Derfor vil jeg afslutte dette moderne erhvervelseseventyr med på Det Kongelige Biblioteks, Danmarks

Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbiblioteks vegne at udtrykke min varmeste tak for både det usædvanlige samarbejde og donationen i dag.

Og således endte det sidste originale manuskript i privateje fra den store digters hånd efter en vandretur fra hånd til hånd igennem næsten to årtier omsider hos sine talrige ”kolleger” i landets nationalbiblioteks allerhelligste og sikreste magasin, hvorfra det vil blive fremtaget og vist til fremtidens undrere og beundrere, der snart ikke kan læse det mere, men nok føle ærefrygten og historiens sus ved synet!

Noter

- 1 Talen er ved omskrivningen til artikel dels revideret i lyset heraf, dels suppleret med yderligere oplysninger og henvisninger fra flere kilder.
- 2 Se den digitale udgave på: http://www.kb.dk/da/nb/materialer/haandskrifter/HA/e-mss/acc-2011_18.html.
- 3 Den danske samlers identitet er Det Kongelige Bibliotek bekendt, men vedkommende ønsker at forblive anonym.
- 4 Samlingen havde i mange år befundet sig i en bankboks, men den danske samler havde fået kendskab til den gennem et duplikeret ”udstillingskatalog” for en Andersen-udstilling på Københavns Rådhus i 1955, arrangeret på initiativ af de to store Andersen-samlere, grosserer Holger Laage-Petersen og overlæge Arne Portman, hvis samlinger begge overgik til Det Kongelige Bibliotek i 1949 og 1969, jf. Bruno Svindborgs efterfølgende artikel om ”H.C. Andersen-overleveringen til og i Det Kongelige Bibliotek”.
- 5 Auktion nr. 646 d. 21. april 1998. Manuskriptet stammede fra Casinoteatret og blev solgt til forlagsboghandler Ejnar Munksgaard på auktionen over teatrets løsøre i 1939.
- 6 Kulturværdiudvalget: *Beretning* 1998, s. 26f.
- 7 Mss. er digitaliseret på webadressen > <http://www.kb.dk/permalink/2006/manus/698/dan/<>
- 8 Undertegnede er efterfølgende gjort bekendt med finansieringsforholdene omkring auktionskøbet og videresalget i 1999. En kendt, nu afdød dansk bogsamler stod finansieringsmæssigt bag.
- 9 Det synes at fremgå af historien, at den amerikanske antikvarboghandler, der er nævnt ovenfor, og som var mellemmand for en privat amerikansk bogsamler, som ville donere en så komplet samling af Andersens bøger m.m. til Princeton University, hvor donator var udgået fra, ikke ville overtage manuskriptet til en væsentlig højere pris end den, der var opnået på auktionen i 1999. I modsat fald havde det formentlig for længst været udført til USA.